

การสำรวจและรวบรวมกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก
Survey and Collection of Wild Orchid in the Eastern Part

ศิริพร วรกุลดำรงชัย^{๑/} กรรณิการ์ เย็นนิกร^{๑/} จงวัฒนา พุ่มหิรัญ^{๒/} สุภาภรณ์ สาชาติ^{๒/}
เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ^{๓/}

บทคัดย่อ

การสำรวจ และรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก ในระหว่างปี ๒๕๕๔-๒๕๕๗ ได้รวบรวมพันธุ์
เชื้อพันธุ์กรรมกล้วยไม้ป่าจากแหล่งพันธุ์กรรมท้องถิ่น (On farm) และสภาพถิ่นเดิม (*In situ*) และรวบรวมพันธุ์
กล้วยไม้ป่าไว้ในโรงเรือนกล้วยไม้ของศูนย์วิจัยพืชสวนจันทบุรีได้ไม่น้อยกว่า ๘๒๕ ตัวอย่าง ทำการจำแนก
กล้วยไม้ป่าตามระบบของ R.L.Dressler ได้ ๕ วงศ์ย่อย ๕๐ สกุล จำนวน ๑๐๒ ชนิด ดังนี้

๑. วงศ์ย่อย	Cypripedioideae	จำนวน	๑	สกุล	๑	ชนิด
๒. วงศ์ย่อย	Neottioideae	จำนวน	๑	สกุล	๑	ชนิด
๓. วงศ์ย่อย	Orchidoideae	จำนวน	๑	สกุล	๒	ชนิด
๔. วงศ์ย่อย	Epidendroideae	จำนวน	๒๑	สกุล	๖๔	ชนิด
๕. วงศ์ย่อย	Vandoideae	จำนวน	๒๖	สกุล	๓๔	ชนิด

ผลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นฐานข้อมูลกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก สำหรับใช้ในการวางแผนการใช้ประโยชน์
ควบคู่กับการอนุรักษ์กล้วยไม้ป่าอย่างยั่งยืนต่อไป

คำนำ

ประเทศไทยตั้งอยู่บนรอยต่อของชีวภูมิศาสตร์พรรณพืช (biogeographic/floristic region) ระหว่าง
๓ ภูมิภาค คือ Indo-Burmese region ทางเหนือและภาคตะวันตก Indo-Chinese region ทางภาคเหนือ
ตะวันออกเฉียงเหนือ และบางส่วนของภาคตะวันออก และ Malesian region ทางภาคใต้ตั้งแต่จังหวัดระนองลง
ไป และที่ปลายแหลมภาคตะวันออก (จังหวัดจันทบุรี จังหวัดตราด) ทำให้ประเทศไทยมีความหลากหลายของ
ทรัพยากรพันธุ์พืชมาก (Apichart, ๑๙๙๔) โดยมีประมาณ ๑๕,๐๐๐ ชนิด คิดเป็นร้อยละ ๘ ของพรรณพืชทั้งโลก
(OEPF, ๑๙๙๒) ซึ่งในจำนวนนี้มีกล้วยไม้รวมอยู่ด้วยถึง ๑๗๗ สกุล ๑,๑๓๕ ชนิด (Thaithong, ๒๐๐๒) ในขณะนี้
ทั่วทั้งโลกมีการค้นพบกล้วยไม้ ๗๙๖ สกุล ๑๙,๐๐๐ ชนิด และนักชีววิทยาคาดว่ามีการสูญเสียดั้งเดิมและพืชในป่า
เขตร้อนอย่างน้อย ๒๗,๐๐๐ ชนิดต่อปี ถ้าหากไม่มีการอนุรักษ์ โลกจะสูญเสียดั้งเดิมพืชที่มีอยู่ในปัจจุบันไปร้อยละ
๒๐ และจะเพิ่มเป็นร้อยละ ๕๐ ภายในสิ้นทศวรรษหน้า (Myers, ๑๙๙๓)

กล้วยไม้ เป็นไม้ดอกเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ เป็น ๑ ใน product champion ของพืชผลทาง
การเกษตรที่มีความสำคัญในการส่งออก โดยในปี ๒๕๕๑ มีมูลค่าการส่งออก ๓,๓๐๕.๔๙ ล้านบาท เป็นกล้วยไม้
ประเภทดอกกล้วยไม้ ๒๕,๑๕๒.๑๔ เมตริกตัน มูลค่า ๒,๔๑๑.๐๗ ล้านบาท ประเภทต้นกล้วยไม้ ๖๘,๖๐๐.๔๒
เมตริกตัน มูลค่า ๘๙๔.๔๑ ล้านบาท คิดเป็น ๙๑.๘๘% ของมูลค่าการส่งออกไม้ดอกไม้ประดับทั้งหมด ในการ
ส่งออกประเภทต้นกล้วยไม้ มีกล้วยไม้พันธุ์แท้ที่เป็นกล้วยไม้ป่ารวมอยู่ด้วย โดยมีปริมาณการส่งออกในช่วงปี
๒๕๓๕-๒๕๔๐ ถึง ๒,๔๘๗,๘๖๓ ต้น (สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร) ทำให้เห็นว่าประเทศไทยยังคง
ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์พันธุ์อย่างจริงจังน้อยกว่าที่ควรจะเป็น

แม้ว่าการสูญเสียนพันธุ์เป็นวัฏจักรของธรรมชาติ แต่การสูญเสียนพันธุ์ด้วยอัตราการเร่งอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์นอกเหนือธรรมชาติ การเก็บกล้วยไม้ป่าเพื่อการค้าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้จำนวนประชากรกล้วยไม้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วจนมีความเสี่ยงที่จะสูญพันธุ์ ทำให้กล้วยไม้รองเท้านารี เอื้องปากนกแก้ว และฟ้ามุ่ย แทบจะหมดไปจากป่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนต้องบรรจุเข้าเป็นพันธุ์พืชในบัญชีพืชอนุรักษ์บัญชีที่ ๑ ของอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ (ไซเตส) นอกจากนี้ กิจกรรมหลายอย่างของมนุษย์ ทั้งการตัดไม้ทำลายป่าหรือเปลี่ยนป่าเป็นพื้นที่เพาะปลูก ทำให้ต้นกล้วยไม้ทุกชนิดลดจำนวนลง และรุนแรงถึงขั้นสูญพันธุ์ในที่สุด โดยชนิดพันธุ์ที่มีการกระจายตัวน้อย มีประชากรขนาดเล็กอยู่เฉพาะเจาะจงพื้นที่ มีโอกาสที่จะลดจำนวนและสูญพันธุ์ได้มากกว่า สถานการณ์ที่เป็นนี้ ทำให้มีความจำเป็นต้องมีการอนุรักษ์กล้วยไม้อย่างเร่งด่วน การอนุรักษ์กล้วยไม้มีความสลับซับซ้อนมากกว่าพืชหลาย ๆ ชนิด เนื่องจากกล้วยไม้ต่างชนิดจะดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่ต่างกันมาก และต้องอาศัยแมลงที่เฉพาะเจาะจงในการผสมเกสร รวมทั้งต้องอาศัยเชื้อราในการช่วยให้เมล็ดกล้วยไม้งอก ดังนั้น การอนุรักษ์จึงสามารถทำได้ทั้งในสภาพป่าหรือในแหล่งที่กล้วยไม้นั้นเจริญอยู่ (in situ conservation) ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการรักษาความหลากหลายทางพันธุกรรม และการอนุรักษ์ในสภาพนอกแหล่งธรรมชาติ (ex situ conservation) เป็นการขยายพันธุ์กล้วยไม้ป่าที่หายากและเป็นพันธุ์ใหม่ให้มีปริมาณมากเพียงพอ ทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องเอาต้นชนิดนั้นออกจากป่าอีก (ครรชิต, ๒๕๔๕)

ศูนย์วิจัยพืชสวนจันทบุรีได้ทำการวิจัยรวบรวมและอนุรักษ์กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่เฉพาะที่มีความหลากหลายของกล้วยไม้ป่าหลายชนิด ได้แก่ เหลืองจันทบูร (*Dendrobium fredericksianum*) หวายแดงจันทบูร (*Renanthera coccinea*, Lour.) เอื้องมัจฉา (*Dendrobium farmeri*) และเอื้องบายศรี (*Eria albidotomentosa*) เป็นต้น โดยการสำรวจ และรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ป่าจากบริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติ และแหล่งพันธุกรรมที่สำคัญต่าง ๆ ในภาคตะวันออก และทำการศึกษาจำแนกลักษณะพันธุกรรมโดยสัณฐานวิทยาของกล้วยไม้ป่าควบคู่กันไปด้วยตามระบบของ R.L.Dressler (อบฉันท, ๒๕๔๓) เพื่อจำแนกกล้วยไม้โดยใช้ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ทำให้สามารถทราบถึงความหลากหลายทางพันธุกรรมของกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออกที่อาจมีลักษณะเฉพาะตัว หรือแตกต่างจากในพื้นที่ภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ความหลากหลายของชนิดพันธุ์นอกจากบ่งบอกถึงจำนวน และปริมาณที่พบแล้ว ยังสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์และสิ่งแวดล้อมที่ดีและเหมาะสมของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นถิ่นอาศัยของกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก รวมทั้งได้วางแผนการดำเนินงานวิจัยต่อเนื่อง และขยายผลต่อโดยทำการอนุรักษ์ในสภาพป่าและสภาพนอกแหล่งธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน ทำให้ต้นกล้วยไม้ป่ามีปริมาณเพิ่มขึ้น ทั้งในธรรมชาติและแหล่งปลูกทั่วไป จนไม่มีการนำต้นออกมาจากป่าอีก นอกจากนี้ได้ทำการศึกษาการนำกล้วยไม้ป่าไปใช้ประโยชน์ควบคู่กับการอนุรักษ์ เพื่อให้การอนุรักษ์กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออกเป็นไปอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการ

อุปกรณ์

๑. อุปกรณ์สำหรับการสำรวจเก็บตัวอย่างกล้วยไม้ เช่น ถุงพลาสติก ป้ายพลาสติก ปากกา ลวด และมีด เป็นต้น
๒. อุปกรณ์สำหรับปลูกกล้วยไม้ เช่น กระจกพลาสติก ตอไม้แห้ง อิฐมอญทุบ ถ่าน ดิน และใบไม้ผุ เป็นต้น

๓. อุปกรณ์สำหรับบันทึกข้อมูล ได้แก่ สมุดบันทึก แบบฟอร์มบันทึกข้อมูล อุปกรณ์เครื่องเขียน และเครื่องคอมพิวเตอร์
๔. อุปกรณ์สำหรับวัดขนาด ได้แก่ ไม้บรรทัด ตลับเมตร
๕. อุปกรณ์สำหรับบันทึกภาพ ได้แก่ กล้องถ่ายภาพดิจิทัล
๖. อุปกรณ์สำหรับจับพิกัดตำแหน่งที่พบกกล้วยไม้ ได้แก่ เครื่อง GPS

วิธีการ

๑. สำรวจและรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก ในแหล่งพันธุกรรมท้องถิ่น (On farm) และสภาพถิ่นเดิม (In situ) ทั้งในแหล่งธรรมชาติ (In situ) และนอกแหล่งธรรมชาติ (Ex situ) บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว จ.จันทบุรี และอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง จ.ตราด รวมทั้งแหล่งพันธุกรรมที่สำคัญต่างๆ ในภาคตะวันออก เพื่อศึกษาเกี่ยวกับสภาพนิเวศของกล้วยไม้ในภาคตะวันออก และเก็บตัวอย่างต้นกล้วยไม้ชนิดละ ๑-๒ ต้น/กอ เพื่อนำกลับมาทำการศึกษา
๒. นำกล้วยไม้มาปลูกเลี้ยงในโรงเรือน ที่มีการจัดสภาพแวดล้อมให้ใกล้เคียงกับสภาพธรรมชาติที่กล้วยไม้อยู่ และปฏิบัติดูแลรักษาอย่างเหมาะสม
๓. ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และจำแนกหมวดหมู่ เพื่อศึกษาความหลากหลายทางด้านพันธุกรรมของเชื้อพันธุ์
๔. ศึกษาการเจริญเติบโต ฤดูกาลออกดอก ผลผลิต รูปร่างดอก ช่อดอก สี และกลิ่น และถ่ายรูปเพื่อบันทึกภาพลักษณะต่าง ๆ ที่สำคัญของกล้วยไม้ ได้แก่ ต้น ใบ และดอก
๕. การจัดทำฐานข้อมูลพืช (Database) ของกล้วยไม้ที่สำรวจและรวบรวม
๖. บันทึกข้อมูล และจัดทำรายงานผลการวิจัย

เวลาและสถานที่

เริ่มต้น ตุลาคม ๒๕๕๓ – กันยายน ๒๕๕๗

สถานที่ดำเนินการทดลอง

๑. แปลงรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ ศูนย์วิจัยพืชสวนจันทบุรี
๒. แหล่งพันธุกรรมกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก จากแหล่งพันธุกรรมท้องถิ่น (On farm) และสภาพถิ่นเดิม (In situ) ทั้งในแหล่งธรรมชาติ (In situ) และนอกแหล่งธรรมชาติ (Ex situ) บริเวณโดยรอบอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว จ.จันทบุรี และอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง จ.ตราด รวมทั้งแหล่งพันธุกรรมที่สำคัญต่างๆ ในภาคตะวันออก

ผลการทดลองและวิจารณ์

การแพร่กระจายของกล้วยไม้ในโลกขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ได้แก่ ระดับความสูง อุณหภูมิ ฝนและความชื้น แสงแดด วัสดุที่รากเจริญ การแข่งขันของกล้วยไม้ในการแก่งแย่งพื้นที่ในการเจริญเติบโต และการผสมเกสรตัวเองเพื่อเพิ่มจำนวนประชากรและการถ่ายทอดลักษณะไปสู่รุ่นลูกหลาน (ครรชิต, ๒๕๕๐) ซึ่งวีระชัย (๒๕๕๓) รายงานว่า ประเทศไทยมีจำนวนกล้วยไม้ป่า ๑๗๘ ชนิด ๑,๑๒๘ ชนิด สามารถแบ่งกล้วยไม้ออกเป็น ๒

กลุ่มใหญ่ กลุ่มแรกคือ กล้วยไม้อิงอาศัย คิดเป็นปริมาณ ๖๕% ของกล้วยไม้ทั้งหมดที่พบ กลุ่มที่สองคือ กล้วยไม้ดิน เป็นกล้วยไม้กินซากและกล้วยไม้ที่ขึ้นบนหินคิดเป็น ๓๕% ของกล้วยไม้ทั้งหมดที่พบ

การสำรวจ และรวบรวมกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก ทำการสำรวจ รวบรวม และศึกษากล้วยไม้ป่าจากแหล่งพันธุกรรมท้องถิ่น (On farm) และสภาพถิ่นเดิม (In situ) ในภาคตะวันออก บริเวณจังหวัดจันทบุรี และตราด ได้แก่ อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว และอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง และพื้นที่บริเวณใกล้เคียง รวมทั้งแหล่งพันธุกรรมกล้วยไม้ของเกษตรกรในพื้นที่ ในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๕๗ รวม ๔ ปี คณะนักวิจัยได้ทำการวางแผนการออกสำรวจและเก็บตัวอย่างกล้วยไม้ป่าจากแหล่งที่พบในสภาพธรรมชาติที่กล้วยไม้ป่าขึ้นอยู่ จำนวนชนิดละ ๑-๒ ต้น ปีละประมาณ ๓-๔ ครั้ง ทำการบันทึกการเก็บตัวอย่างอย่างละเอียด รวมทั้งสภาพแวดล้อม และสภาพนิเวศวิทยา นำกล้วยไม้ป่าที่เก็บรวบรวมได้มาปลูกไว้ในโรงเรือนกล้วยไม้ของศูนย์วิจัยพืชสวนจันทบุรี ได้ไม่น้อยกว่า ๘๒๕ ตัวอย่างพันธุ์ ทำการดูแลรักษาต้นกล้วยไม้ป่าให้มีการเจริญเติบโต ออกดอก และติดฝัก เพื่อศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และตรวจจำแนกชื่อพฤกษศาสตร์ที่ถูกต้องของตัวอย่างกล้วยไม้ที่สำรวจพบ ซึ่งประกอบด้วย การตรวจสอบจากเอกสารต่างๆ ทาง ด้านพรรณพืช สำหรับในการวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการจำแนกวงศ์กล้วยไม้ออกเป็นวงศ์ย่อย (Subfamily) ตามระบบของ R.L.Dressler (๑๙๘๑, ๑๙๙๐) จากหนังสือกล้วยไม้เมืองไทย (อบฉันท, ๒๕๔๗) เป็นหลัก และการตรวจสอบเปรียบเทียบรูปร่างและลักษณะประจำพันธุ์ของกล้วยไม้ป่าแต่ละชนิดกับเอกสารทางวิชาการ และหนังสือเกี่ยวกับกล้วยไม้ป่าเมืองไทยที่มีนักวิจัยได้สำรวจ รวบรวม และจำแนกชนิดพันธุ์ไว้แล้ว ได้แก่ กรมวิชาการเกษตร (๒๕๔๐, ๒๕๔๓), วีระชัย (๒๕๔๓, ๒๕๕๑), สลิล (๒๕๔๙, ๒๕๕๒, ๒๕๕๓) , อบฉันท (๒๕๔๗) , อุไร (๒๕๔๗), Rakpaibulsombat (๑๙๙๒), Vaddhanaphuti (๒๐๐๑) ทำให้สามารถจำแนกชนิดของกล้วยไม้ป่าที่สำรวจได้ ๕ วงศ์ย่อย ๕๐ สกุล จำนวน ๑๐๒ ชนิด ดังนี้ (ภาคผนวก ๑)

๑. วงศ์ย่อย	Cypripedioideae	จำนวน	๑	สกุล	๑	ชนิด
๒. วงศ์ย่อย	Neottioideae	จำนวน	๑	สกุล	๑	ชนิด
๓. วงศ์ย่อย	Orchidoideae	จำนวน	๑	สกุล	๒	ชนิด
๔. วงศ์ย่อย	Epidendroideae	จำนวน	๒๑	สกุล	๖๔	ชนิด
๕. วงศ์ย่อย	Vandoideae	จำนวน	๒๒	สกุล	๓๔	ชนิด

สรุปผลการทดลองและข้อเสนอแนะ

การสำรวจ และรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ป่าในภาคภาคตะวันออก ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๗ สามารถรวบรวมพันธุ์ และจำแนกพันธุ์กล้วยไม้ป่าตามระบบของ R.L.Dressler ได้ ๕ วงศ์ย่อย ๕๐ สกุล จำนวน ๑๐๒ ชนิด โดยรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ป่าไว้ในโรงเรือนกล้วยไม้ของศูนย์วิจัยพืชสวนจันทบุรี และสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์และแหล่งเรียนรู้กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. การสำรวจ และรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก ได้ทำการศึกษาจำแนกพันธุ์กล้วยไม้ป่า โดยใช้ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ทำให้ทราบถึงความหลากหลายของกล้วยไม้ป่าทั้งจำนวนชนิดและปริมาณแล้ว ยังเป็นการบ่งบอกถึงความสมบูรณ์ของทรัพยากรที่เป็นถิ่นอาศัยของกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออกด้วย

๒. ได้ฐานข้อมูลกล้วยไม้ป่าของภาคตะวันออก เพื่อรวบรวมจัดทำเป็นฐานพันธุ์กรรมกล้วยไม้ป่าของประเทศไทยต่อไป

๓. ฐานข้อมูลพันธุ์กรรมกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก ได้ถูกนำไปใช้เป็นข้อมูลในการร่วมประชุมวางแผนการดำเนินงานการทดลองเรื่อง การอนุรักษ์กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออกอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งได้ดำเนินการในช่วงปี ๒๕๕๔-๒๕๕๗ ร่วมกับหน่วยงานราชการ ชุมชน และโรงเรียน ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง จ. ตราด ทำให้สามารถเลือกชนิดกล้วยไม้ป่าที่จะนำมาใช้ดำเนินการอนุรักษ์ได้ตรงเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการทดลอง รวมทั้งชุมชนเห็นชอบด้วย ทำให้การอนุรักษ์กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออกเป็นไปอย่างยั่งยืน

๔. กล้วยไม้ป่าที่รวบรวมได้เหล่านี้ยังมีศักยภาพในการนำมาใช้ประโยชน์กล้วยไม้ในด้านต่างๆ ดังนี้

๔.๑ ไม้กระถาง เพื่อใช้เป็นไม้ดอกไม้ประดับตกแต่งสถานที่ได้ทั้งภายในและภายนอกอาคาร ชนิดของกล้วยไม้ป่าที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ มีจำนวน ๔๒ ชนิด ได้แก่

๑) รองเท้านารีคางคกใต้	๒) ว่านน้ำทอง	๓) ปัดแดง
๔) หางแมงงา	๕) แซมดอกขาว	๖) สิงโตงาม
๗) สิงโตกำมพูใหญ่	๘) สิงโตสยาม	๙) กล้วยไม้ดง
๑๐) อ้วพวงมณี	๑๑) สิงโตพัดแดง	๑๒) เอื้องเทียน
๑๓) เอื้องเทียนใบรี	๑๔) เอื้องหมาก	๑๕) เอื้องสาย
๑๖) หวายตะมอย	๑๗) แววมยุรา	๑๘) เหลืองจันทบูร
๑๙) เอื้องดอกมะเขือ	๒๐) เอื้องผึ้ง	๒๑) เอื้องมัจฉา
๒๒) เอื้องชะนี	๒๓) เอื้องแฝงโสภา	๒๔) เอื้องคำหิน
๒๕) เอื้องแพนใบโค้ง	๒๖) เอื้องลำต่อ	๒๗) หางกระดิ่ง
๒๘) เอื้องใบมะขาม	๒๙) หัวข้าวเหนียว	๓๐) นมหนูหัวกลม
๓๑) เอื้องกุหลาบกระเป่าเปิด	๓๒) กุหลาบเหลืองโคราช	๓๓) เอื้องพวงสร้อย
๓๔) กระแจะร้อนเขา	๓๕) กระแจะร้อนปากเปิด	๓๖) ม้าวิ่ง
๓๗) ตากาฉ้อ	๓๘) มังกรทอง	๓๙) เขากวางอ่อน
๔๐) หวายแดงจันทบูร	๔๑) เอื้องไอยเรศ	๔๒) หนดพราหมณ์

๔.๒ ไม้ปลูกลงแปลง ใช้ในการปลูกลงแปลงเพื่อการจัดสวนตกแต่งสถานที่หรือจัดสวนทางพฤกษศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ ชนิดของกล้วยไม้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มีจำนวน ๔๒ ชนิด ชนิดพันธุ์เช่นเดียวกับไม้กระถาง

๔.๓ ไม้ตัดดอก เพื่อใช้ประโยชน์ในการจัดดอกไม้ และจัดตกแต่งสถานที่ ชนิดของกล้วยไม้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ มีจำนวน ๔ ชนิด ได้แก่

๑) หวายแดงจันทบูร	๓) กุหลาบเหลืองโคราช
๒) เอื้องกุหลาบกระเป่าเปิด	๔) เอื้องไอยเรศ

๔.๕ ไม้มีกลิ่นหอม กล้วยไม้ที่มีกลิ่นหอมแต่ละชนิดล้วนแล้วแต่มีเสน่ห์และเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งในเรื่องกลิ่นหอมและความสวยงาม จึงสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้แก่ การสกัดน้ำมันหอมระเหยเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านอาหาร ยา เครื่องสำอาง สுகคนธบำบัด เป็นต้น ชนิดของกล้วยไม้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ มีจำนวน ๙ ชนิด ได้แก่

๑) เอื้องสาย	๖) เอื้องมัจฉา
๒) หวายตะมอย	๗) เอื้องกุหลาบกระเป่าเปิด
๓) แววมยุรา	๘) กุหลาบเหลืองโคราช
๔) เหลืองจันทบูร	๙) เอื้องไอยเรศ
๕) เอื้องผึ้ง	

๕. สมุนไพร การศึกษาเพื่อการใช้ประโยชน์กล้วยไม้ทางสมุนไพรยังมีน้อย พบว่า มีการนำกล้วยไม้หวาย ตะมอย มาใช้ประโยชน์ในทางสมุนไพร โดยนำใบและผลตำทำเป็นยาพอก หรือ เอาน้ำทาแก้ฝีหนองหรือตุ่มสิว ใช้ลำต้นอังไฟจนร้อนคั้นน้ำหยอดหู แก้หูเจ็บหรือหูอักเสบ และเอาลำต้นพอกหู ใช้ใบและดอกเป็นยาแก้ อหิวาตกโรค (Van and Bunyaprapatsara, ๒๐๐๑)

คำขอบคุณ

ขอขอบคุณบุคคลต่างๆ ที่มีส่วนช่วยเหลือ สนับสนุน และผลักดันจนทำให้โครงการวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี คือ

หัวหน้าอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน โดยเฉพาะนายศรัณย์ ใจสะอาด นายกฤษฎา หอมสุด และนายสิทธิพงศ์ นาคพัฒน์ รวมทั้ง นายชุมพล สุขสิงห์ ชาวบ้านที่ช่วยนำทางในการสำรวจกล้วยไม้ป่า

ทั้งนี้ ขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนร่วมและสนับสนุนในการดำเนินงานวิจัยเรื่องนี้อีกจำนวนมาก ที่ได้กล่าวนาม ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการเกษตร , กองควบคุมพืชและวัสดุการเกษตร. ๒๕๔๐. คู่มือจำแนกกล้วยไม้ไทย. หจก.มีเดีย เพรส : กรุงเทพมหานคร. ๑๗๐ หน้า.
- กรมวิชาการเกษตร , สำนักคุ้มครองพันธุ์พืชแห่งชาติ. ๒๕๔๓. คู่มือจำแนกกล้วยไม้ไทย เล่ม ๒. บริษัท อินทิเกรตเต็ด โปรโมชัน เทคโนโลยี จำกัด : กรุงเทพมหานคร. ๑๒๔ หน้า.
- ครรชิต ธรรมศิริ. ๒๕๔๕. เทคโนโลยีการผลิตกล้วยไม้. อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง : กรุงเทพมหานคร. ๒๓๐ หน้า.
- ครรชิต ธรรมศิริ. ๒๕๕๐. กล้วยไม้ไทย : การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน. บริษัทอัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) : กรุงเทพมหานคร. ๒๔๓ หน้า.
- วีรชัย ณ นคร. ๒๕๔๓. สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ เล่ม ๖ กล้วยไม้ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์ : กรุงเทพมหานคร. ๒๙๑ หน้า.
- วีรชัย ณ นคร. ๒๕๕๑. สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ กล้วยไม้ไทย ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. หจก.วนิดา การพิมพ์ : เชียงใหม่. ๓๒๘ หน้า.
- สลิล สิทธิสัจธรรม. ๒๕๔๙. กล้วยไม้ป่าเมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. บริษัทอัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) : กรุงเทพมหานคร. ๔๙๑ หน้า.
- สลิล สิทธิสัจธรรม และเพชร ตริเพชร. ๒๕๕๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. บริษัทอัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) : กรุงเทพมหานคร. ๔๖๓ หน้า.

- สลิล สิทธิสังจธรรม. ๒๕๕๓. กล้วยไม้สิ่งโตกลอกตาในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) : กรุงเทพมหานคร. ๒๕๕ หน้า.
- อบฉันท ไทยทอง. ๒๕๔๗. กล้วยไม้เมืองไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๖. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) : กรุงเทพมหานคร. ๔๖๑ หน้า.
- อุไร จิรมงคลการ. ๒๕๔๗. กล้วยไม้รองเท้านารี. พิมพ์ครั้งที่ ๓. บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) : กรุงเทพมหานคร. ๒๒๔ หน้า.
- Apichart Kaosa-ard. ๑๙๙๔. "Monitoring and Measuring Forest Biodiversity in Thailand" Paper presented at IUFRO Symposium on Monitoring and Measuring Biodiversity in Tropical and Temperate Forests, August ๒๘-September ๒, ๑๙๙๔, Chiang Mai, Thailand.
- Dressler, R.L. ๑๙๘๑. The orchids, Natural history and classification. Harvard Univ. Press. Massachusetts.
- Myers, N. ๑๙๙๓. Biodiversity and the Precautionary Principle. *Ambio*, Vol. ๒๒. No. ๒-๓, pp. ๗๔-๗๙.
- OEPP. ๑๙๙๒. Thailand Country Study on Biodiversity. Ministry of Science Technology and Environment, Bangkok, Thailand.
- Thaithong, O. and C.Khunwasi. ๒๐๐๒. Uncommon endemic species of orchids in Thailand. Abstracts at ๑๗th World Orchid Conference & Show, April ๒๔ - May ๒, ๒๐๐๒, Shah Alam, Malaysia.
- Rakpaibulsombat, S. ๑๙๙๒. Thai Orchid Species. Paper Offset Ltd., Part : Bangkok. ๑๔๔ p.
- Vaddhanaphuti, N. ๒๐๐๑. A Field Guide to the Wild Orchids of Thailand. Third and Expanded Edition. Trasvin Publications Limited : Chiang Mai. ๒๑๖ p.
- Van Valkenburg. J.L.C.H. and Bunyaprapatsara. N. (Editors). ๒๐๐๑. Plant Resources of South – East Asia No.๑๒ (๒) : Medicinal and poisonous plants ๒. Backhuys Publishers. Leiden. The Netherland. ๗๘๒ pp.

ภาคผนวก

การสำรวจ รวบรวม ศึกษา และอนุรักษ์กล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก ในพื้นที่เขตโดยรอบอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว และอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะช้าง และแหล่งพันธุกรรมของกล้วยไม้ในภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรี และตราดสามารถเก็บรวบรวมพันธุ์กล้วยไม้ป่าไว้ในโรงเรือนได้ไม่น้อยกว่า ๘๒๕ ตัวอย่างชนิดพันธุ์ ทำการจัดจำแนกหมวดหมู่ ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และบันทึกการเจริญเติบโต รวมทั้งบันทึกภาพลักษณะต่างๆ ที่สำคัญของกล้วยไม้ป่าที่เก็บรวบรวมไว้

ในการจำแนกกล้วยไม้ป่าในภาคตะวันออก ใช้วิธีการจำแนกกล้วยไม้ตามระบบของ R.L. Dressler (๑๙๘๑, ๑๙๙๐) ตามหนังสือกล้วยไม้เมืองไทยของ รศ.ดร.อบฉันท ไทยทอง ได้จำนวน ๕ วงศ์ย่อย ๕๐ สกุล รวมจำนวนชนิดกล้วยไม้ทั้งหมดที่จำแนกได้ ๑๐๒ ชนิด ดังนี้

๑. วงศ์ย่อย Apostasioideae

จำนวน - สกุล จำนวน - ชนิด

๒. วงศ์ย่อย Cypripedioideae

Bulbophyllum orectopetalum Garay, Hamer & Siegerist .

๘) สิงโตฟูทอง

Bulbophyllum ovatum Seidenf.

๙) สิงโตรวงข้าวน้อย

Bulbophyllum parviflorum Par. & Rchb.f.

๑๐) เอื้องกีบม้าเมืองจันทน์ , เอื้องกีบม้าใหญ่

Bulbophyllum rufinum Rchb.f. *tridentatum* Kranzl.

๑๑) สิงโตสยาม

Bulbophyllum siamense Rchb.f.

๕.๓สกุล *Calanthe*

๑) กล้ายไม้ดง, พุ่มข้าวบิณฑ์

Calanthe lyroglossa Rchb.f.

๒) อ้วพวงมณี

Calanthe rubens Ridl.

๕.๔สกุล *Cirrhopetalum*

๑) สิงโตพัดแดง

Cirrhopetalum lepidum (Blume) Schltr.

๕.๕สกุล *Coelogyne*

๑) เอื้องเทียน เอื้องลำเทียน

Coelogyne brachyptera Rchb. f.

๒) เอื้องเทียนใบรี

Coelogyne fimbriata Lindl.

๓) เอื้องหมาก

Coelogyne trinervis Lindl.

๕.๖สกุล *Dendrobium*

๑) กล้ายไม้มีนาง เขาแพะ

Dendrobium acerosum Lindl.

๒) เอื้องยอดสร้อย เอื้องตะขาบ

Dendrobium acinaciforme Roxb.

๓) เอื้องมณี เอื้องช้าง

Dendrobium aloifolium (Bl.) Rchb.f.

๔) เอื้องสาย เอื้องสายไหม เอื้องล่องแล่ง เอื้องวงช้าง เอื้องย้อยไม้

เอื้องสายไม้ มอกคำเครือ

Dendrobium aphyllum (Roxb.) Fischer

๕) เอื้องสายน้ำเขียว

Dendrobium crepidatum Lindl. & Paxt.

๖) หวายตะมอย นกกระยาง บวบกลางหวาเส้าพระอินทร์ เอื้องมะลิ

Dendrobium crumenatum Sw.

- ๗) *Dendrobium ocbreatum*
 ๘) เอื้องทอง
Dendrobium ellipsophyllum Tang & Wang.
 ๙) แววมยุรา เอื้องคำตาดำ เอื้องคำน้อย
Dendrobium fimbriatum Hook.
 ๑๐) เหลืองจันทบูร
Dendrobium friedericksianum Rchb.f.
 ๑๑) เอื้องดอกมะเขือ
Dendrobium hercoglossum Rchb.f.
 ๑๒) เอื้องดอกมะเขือเผือก
Dendrobium hercoglossum Rchb.f.
 ๑๓) เอื้องดอกมะเขือสอยดาว
Dendrobium intricatum Gagnep.
 ๑๔) หางเป็ย
Dendrobium Keithii Ridl.
 ๑๕) เอื้องผึ้ง
Dendrobium lindleyi Steud.
 ๑๖) เกี๋ยงคันทน์
Dendrobium nathanielis Rchb.f.
 ๑๗) เอื้องข้าวตอกปราจีน
Dendrobium oligophyllum Gagnep.
 ๑๘) เอื้องมัจฉา
Dendrobium palpebrae Lindl.
 ๑๙) เอื้องช้างน้าว เอื้องคำตาควาย เอื้อง-ตาควาย สบควาย
Dendrobium pulchellum Roxb.ex Lindl.
 ๒๐) *Dendrobium salaccense* Lindl.
 ๒๑) เอื้องแปรงสีฟัน เอื้องสีฟัน เอื้องหงอนไก่ คอจูเห่า
Dendrobium secundum (Blume) Lindl.
 ๒๒) เอื้องชะนี เอื้องนางนี เอื้องขนค่าง เอื้องมือค่าง เอื้องอีสุย
Dendrobium Senile Par. & Rehb.f.
 ๒๓) เอื้องแผงโสภากา
Dendrobium terminale Par.& Rchb.f.
 ๒๔) เอื้องดอกมะขามลำยาว
Dendrobium venustum Teijsm. & Binn.
- ๕.๗ สกุติ *Eria*
- ๑) ตะขาบสองตะพัก

Eria bipunctata Lindl.

๒) เอื้องคำหิน , เอื้องบายศรี

Eria lasiopetala (Willd.) Omerod

๓) เบี้ยไม้กุหลวง

Eria pusilla (Griff.) Lindl.

๕.๘สกุล *Flickingria*

๑) เอื้องขาไก่แจ้

Flickingria convexa (Blume) Hawkes

๒) เอื้องขาไก่ป่า

Flickingria fimbriata (Blume) Hawkes

๕.๙สกุล *Liparis*

๑) เอื้องดอกหญ้า , เอื้องข้าวสาร

Liparis viridiflora (Blume) Lindl.

๕.๑๐ สกุล

Malaxis หรือ *Crepidium*

๑) สิกุนคล

Malaxis latifolia J.E.Sm หรือ *Dienia ophrydis* (koen.) Ormerod & Seidenf.

๒) หัวหมูป่าปากหยัก, หูเสือปากหยัก

Crepidium octodentata (Seidenf.) Sziach.

๕.๑๑ สกุล *Micropera*

๑) หวายเข็ม เอื้องแมลงปอทอง

Micropera pallida (Roxb.) Lindl.

๕.๑๒ สกุล *Microsaccus*

๑) ตานตะขาบ

Microsaccus griffithii (Par. & Rchb. f.) Seidenf.

๕.๑๓ สกุล *Oberonia*

๑) เอื้องแพนใบโค้ง

Oberonia acaulis Griff.

๕.๑๔ สกุล *Panisia*

๑) เอื้องรงรอง

Panisia uniflora (Lindl.) Lindl.

๕.๑๕ สกุล *Pholidota*

๑) เอื้องลำต่อ

Pholidota articulata Lindl.

๒) หางกระดิ่ง เอื้องกาบดอก เอื้องสายสร้อย

Pholidota imbricata W.J. Hook

๕.๑๖ สกุล *Podochilus*

๑) เอื้องใบมะขาม

Podochilus microphyllus Lindl.

๕.๑๗ สกุล *Porpax*

- ๑) *Porpax* sp.

๕.๑๘ สกุล *Spathoglottis*

- ๑) หัวข้าวเหนียว เอื้องหัวข้าวเหนียว
Spathoglottis affinis de Vriese
- ๒) กล้ายไม้ดิน เอื้องดิน ว่านจุก กระเทียมป่า
Spathoglottis plicata Blume

๕.๑๙ สกุล *Tainia*

- ๑) เอื้องสีลาปากลาย
Tainia hookeriana King & Pantl.

๕.๒๐ สกุล *Trias*

- ๑) เอื้องนกกกระจิบ
Trias nasuta (Rchb.f.) Stapf

๕.๒๑ สกุล *Vanillia*

- ๑) เถาภูเขา เครื่องภูเขา คदनกูด
Vanilla aphylla Rolfe

๖. วงศ์ย่อย Vandoideae จำนวน ๒๖ สกุล จำนวน ๓๔ ชนิด

๖.๑สกุล *Acampe*

- ๑) เอื้องช้างสารภี เอื้องสารภี เอื้องเจ็ดปอย เอื้องดอกขาม เอื้องตีนเต่า
Acampe rigida (Buch. Ham. ex J.E. Sm.) Hunt.

๖.๒ สกุล *Acriopsis*

- ๑) จุกพราหมณ์, เข็มหนู, นมหนูหัวกลม
Acriopsis indica Wight.

๖.๓ สกุล *Aerides*

- ๑) เอื้องกุหลาบกระเป่าเปิด เอื้องกุหลาบพวง เอื้องกุหลาบป่า เอื้องคำสบนก
เอื้องดำข้าว เอื้องปากเปิด
Aerides falcata Lindl.
- ๒) กุหลาบเหลืองโคราช เอื้องกุหลาบโคราช
Aerides houlettiana Rchb.f.
- ๓) เอื้องกระเป่าปิด เอื้องกุหลาบขาว เอื้องพวงกุหลาบ เอื้องกุหลาบเตี้ยไก่
เอื้องเปิดน้อย ม้าหมุย
Aerides odorata Lour.

๖.๔สกุล *Arachnis*

- ๑) *Arachnis labrosa* (Lindl. & Paxt.) Rchb.f.

๖.๕ สกุล *Cleisomeria*

- ๑) เอื้องเขี้ยวเสื่อลาย, คอกว่าง
Cleisomeria lanatum (Lindl.) Lindl. ex G. Don

๖.๖สกุล *Cleisostoma*

๑) ก้างปลาเมืองจันทน์

Cleisostoma chantaburiense Seidenf.

๒) เอื้องพวงสร้อย

Cleisostoma discolor Lindl.๖.๗ สกุล *Cymbidium*

๑) กะเรกะร่อนเขา

Cymbidium dayanum Rchb.f.

๒) กะเรกะร่อนปากเปิด

Cymbidium finalysonianum Lindl.๖.๘สกุล *Doritis*

๑) ม้าวิ่ง หญ้าดอกดิน กล้ายหิน กล้ายไม้ม้า

Doritis pulcherima Lindl.๖.๙ สกุล *Eulophia*

๑) หมูกิ่ง ช้างผสมโคลง

Eulophia andamanensis Rchb.f.๖.๑๐ สกุล *Geodorum*

๑) ว่านจุงนาง

Geodorum attenuatum Griff.๖.๑๑ สกุล *Grosourdya*

๑) เอื้องเล่นสม

Grosourdya appendiculata (Blume) Rehb.f.๖.๑๒ สกุล *Kingidium*

๑) ตากาฉ้อ

Kingidium deliciosum (Rchb.f.) Sweet๖.๑๓ สกุล *Luisia*

๑) เอื้องลิ้นดำ

Luisia thailandica Seidenf.๖.๑๔ สกุล *Macropodanthus*

๑) เอื้องชูคาง

Macropodanthus tridentatus Seidenf.๖.๑๕ สกุล *Micropera*

๑) หวายเข็ม เอื้องแมลงปอทอง

Micropera pallida (Roxb.) Lindl.๖.๑๖ สกุล *Ornithochilus*

๑) มังกรทอง สร้อยทอง

Ornithochilus difformis (Will.ex Lindl.) Schltr.

- ๖.๑๗ สกุล *Phalaenopsis*
 ๑) เขากวางอ่อน
Phalaenopsis cornucervi (Breda) Blume & Rchb.f.
 ๒) ผีเสื้อน้อย
Phalaenopsis parishii Rchb.f.
- ๖.๑๘ สกุล *Podochilus*
 ๑) เอื้องใบมะขาม
Podochilus microphyllus Lindl.
- ๖.๑๙ สกุล *Pomatocalpa*
 ๑) เอื้องเสือเผี้ยว
Pomatocalpa naevata J.J.Sm.
 ๒) ช้างดำ
Pomatocalpa spicata Breda
- ๖.๒๐ สกุล *Renanthera*
 ๑) หวายแดงจันทบูร หวายแดง
Renanthera coccinea Lour.
- ๖.๒๑ สกุล *Rhynchostylis*
 ๑) เอื้องไอยเรศ ไอยเรศ เอื้องพวงหางรอก เอื้องหางฮอก
Rhynchostylis retusa (L.) Blume.
- ๖.๒๒ สกุล *Robiquetia*
 ๑) เอื้องระย้า
Robiquetia spathulata (Blume) J. J. Sm.
- ๖.๒๓ สกุล *Sarcoglyphis*
 ๑) เอื้องพวงพลอย
Sarcoglyphis mirabilis (Rchb.f.) Garay.
- ๖.๒๔ สกุล *Seidenfadenia*
 ๑) หนวดพราหมณ์
Seidenfadenia mirata (Rchb.f.) Garay
- ๖.๒๕ สกุล *Smitinandia*
 ๑) Smitinadia helferi (HK.f.) Garay
- ๖.๒๖ สกุล *Trichoglottis*
 ๑) ตริย้าปวาย
Trichotomia pulvinata (Lindl.) krzl.
 ๒) เอื้องสายสุคนธ์
Trichoglottis cirrhifera Teijsm. & Binnend.

